

Ο λαός του Νίφελχαϊμ*

Είναι ο Σουηδός άνθρωπος; Αυτός ήταν ο τίτλος ενός προκλητικού εγχειρήματος σε κάτι που τότε, το 1946, ονομαζόταν λαϊκή ψυχολογία. Με τίτλους όπως «Ο λαός με την καρδιά από πάγο», «Ο λαός των διαζυγίων» και «Μισούν οι Σουηδοί τα παιδιά:», ο δημοσιογράφος Σάνφριντ Νεάντερ-Νίλσον εξέταζε εις βάθος τον σουηδικό εθνικό χαρακτήρα καταλήγοντας από το ένα θλιβερό συμπέρασμα στο άλλο. «Έξω από τη μεγαλούπολη», υποστήριξε, «το μεγαλύτερο κομμάτι της συνείδησης του Σουηδού κυριαρχείται από το σουηδικό δάσος».

Ο Σουηδός παρομοιαζόταν με ψυχοπαθή που διαθέτει μια παράξενη ψυχική δομή η οποία είναι «αδιαφορετικά οργανωμένη από των συνηθισμένων σύγχρονων ανθρώπων». Δύσκολα δημιουργεί επαφές, νιώθει συνεσταλμένος, είναι μελαγχολικός και βαρύθυμος, και η αίσθησή του για τη ζωή βασίζεται γενικώς στο πώς, πρώτα απ' όλα, να αντέξει. Πίσω από αυτή τη σουηδική ψυχρότητα, ο Νεάντερ-Νίλσον πίστευε ότι διέκρινε φόβο για τους ανθρώπους, μια ακατανόητη απροθυμία του ατόμου να «επιθυμεί να διεισδύσει βαθιά σ' έναν [και να εξιχνιάσει τις προθέσεις ενός] αντίθετης γνώμης συνομιλητή, οιοδήποτε είδους και γένους».

---

* Nifelheim, «ο ομιχλώδης κόσμος», είναι το βασίλειο του πάγου και του σκότους στη σκανδιναβική μυθολογία.

Επίσης, ο Νεάντερ-Νίλσον δεν φαινόταν να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τις αδέξιες ερωτικές προσπάθειες των Σουηδών ανδρών και γυναικών. Έβλεπε τους άνδρες σαν άξεστα παγόβουνα και σαν νιτσεικά, ξανθά κτήνη. Οι γυναίκες ήταν παθητικά, άκαρδα και νωθρά ζώα, των οποίων το ερωτικό σμίξιμο ήταν μια ψυχρή διαστροφή που συνέβαινε σ' ένα πνευματικώς πολικό κλίμα. Αποκαρδιωνόταν συγκρίνοντας τον σκαιό, ψυχρό μηχανισμό στον σουηδικό έρωτα με τον λατινικό παθιασμένο *amor*. Αλλά το χειρότερο με αυτή τη συναισθηματική ψυχρότητα ήταν οι επιπτώσεις της στα παιδιά. Δεν ήταν μόνον ότι «για τους σύγχρονους ανθρώπους σε дуάρι διαμέρισμα τα παιδιά αποτελούν οικονομικό βάρος». Ο Σουηδός παρούσιαζε μια ιδιαιτερότητα σ' αυτή την περίπτωση. Δεν ήταν σύμπτωση ότι η σουηδική σε σύγκριση με τις άλλες γλώσσες στερούνταν υποκοριστικών — «χαϊδευτικών για τα αθώα παιδάκια»· αυτή η έλλειψη αποτελούσε σύμπτωμα ενός βαθύτερου προβλήματος.

Για να τα δώσει όλα αυτά ακόμη παραστατικότερα, παρέπεμπε σε μια ιστορία από το περιοδικό της Πανσουηδικής Ομοσπονδίας Οικογενειών, το *Svenska Familjevärnet*, για έναν ιδιοκτήτη σπιτιού που έδιωξε έναν ενοικιαστή επειδή ο τελευταίος είχε αρνηθεί να απαγορεύσει στον γιο του να βγαίνει στον κήπο (ο νοικοκύρης ήταν προφανώς οργισμένος επειδή το παιδί είχε αφήσει ίχνη στην επιμελώς τσουγκρανισμένη άμμο). Σύμφωνα με τον Νεάντερ-Νίλσον, ο ιδιοκτήτης αντέδρασε «όπως ο μέσος Σουηδός», και υποστήριζε πως, αν ο μέσος Σουηδός μισεί τα παιδιά, τότε «προφανώς μισεί τα παιδιά και ο σουηδικός λαός στο σύνολό του». Παραπέμποντας στον στόχο της Σουηδικής Δημογραφικής Ομοσπονδίας —που ήταν η ενίσχυση της γεννητικότητας—, αναρωτιόταν τελικά αν «είναι τόσο παράξενο το γεγονός ότι γεννιούνται πολύ λίγα παιδιά σε μια χώρα όπου η πλειονότητα των κατοίκων απεχθάνεται βαθύτατα τα παιδιά». Ήταν μάλιστα τόσο άσχημα τα πράγματα, υποστήριζε ο

Νεάντερ-Νίλσον, ώστε ήταν «εύκολο να είσαι σκύλος ή αγελάδα στη Σουηδία, και πολύ δύσκολο να είσαι παιδί».¹

Περήφανοι και συνεσταλμένοι

Ο Νεάντερ-Νίλσον δεν ήταν οπαδός του σύγχρονου ατομικισμού. Όταν έγραφε το *Είναι ο Σουηδός άνθρωπος*; έμπαινε στα πενήντα και πίσω του είχε μια κάπως αμφιλεγόμενη σταδιοδρομία ως δημοσιογράφος και συγγραφέας. Όταν ήταν ακόμη νεαρός, και καθώς είχε αποκτήσει πτυχίο αρχαιολογίας, εργάστηκε ως γραμματέας στο Σουηδικό Ινστιτούτο της Ρώμης, μέσα στη δεκαετία του 1920. Η άνοδος του φασισμού τον επηρέασε βαθύτατα: κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου δημοσίευσε μια σειρά θετικές περιγραφές τόσο από την Ιταλία του Μουσολίνι όσο και από το Τρίτο Ράιχ του Χίτλερ. Ύπηρξε συνοδοιπόρος του ριζοσπαστικού δεξιού κινήματος Εθνική Ομοσπονδία Σουηδίας —το οποίο είχε αποσχισθεί από το Δεξιό Κόμμα— και προωθούσε δημόσια τις θέσεις του ως δημοσιογράφος και συντάκτης σε πολλές συντηρητικές σουηδικές εφημερίδες.

Ακόμη και μετά τον πόλεμο ο Νεάντερ-Νίλσον δυσκολεύτηκε να ξεφύγει από τη ναζιστική φιλοσοφία του *Blut und Boden* (Αίμα και γη). Τόνιζε τη φυσική εγγύτητα του Σουηδού στο δάσος και στους δεσμούς αίματος, και το πόσο αποκαρδιωμένος είναι όταν αναγκάζεται να ζήσει στην πόλη: «Είναι αυτή η σχέση με το αίμα και με τη φύση, αυτή η αίσθηση των δεσμών αίματος και καταγωγής, όλο αυτό το μεγάλο πλέγμα, που συνδέεται με την καθαρά φυσική αναπαραγωγή των ανθρώπων, και το οποίο περνάει κρίση στη σύγχρονη, εκβιομηχανισμένη Σουηδία». Ο Σουηδός είναι, υποστήριζε, «ένας δυστυχισμένος άνθρωπος στις μέρες μας», που επιθυμεί «να επιστρέψει στη φύση και στη γη, στη θαλπωρή της συγγένειας του αίματος, στην ασφάλεια και στην προστασία των συγγενικών δεσμών».²

Βέβαια, αυτή η ανάλυση περί σουηδικότητας δεν ήταν και τόσο πρωτότυπη το 1946. Οι ιδέες του Νεάντερ-Νίλσον περί σουηδικότητας συνδέονται με μια παλιότερη παράδοση. Ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα —τότε που η απώλεια της Φινλανδίας καθόρισε και τα σημερινά σύνορα της Σουηδίας— συγγραφείς και διανοούμενοι έχυναν πολύ μελάνι στην προσπάθειά τους να ορίσουν τις ιδιότητες που χαρακτήριζαν ιδιαίτερα τους κατοίκους στο ανατολικό τμήμα της Σκανδιναβικής χερσονήσου. Μια σειρά σημαντικών προσωποικιοτήτων του πολιτισμού —ο Γέγιερ, ο Άλμκβιστ, ο Στρίντμπεργ, η Έλλεν Κέυ, ο Χέιντενσταμ— συνέβαλαν ιδιαίτερα, κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού, σ' αυτόν τον διάλογο.³

Αλλά η κριτική του Νεάντερ-Νίλσον κατά της ελλιπούς κοινωνικότητας των Σουηδών συνδέθηκε περισσότερο με τον διάλογο για τον σουηδικό εθνικό χαρακτήρα, τον οποίο ξεκίνησε πρώτος απ' όλους ο καθηγητής του Πανεπιστημίου της Ουψάλας Γκούσταφ Σούντμπεργ. Το 1911 ο Σούντμπεργ εκδίδει το βιβλίο του *Ο σουηδικός εθνικός χαρακτήρας (Det svenska folklynnnet)*, ένα έργο που αξίωνε να περιγράψει τη σουηδική νοοτροπία. Σύμφωνα με τον Σούντμπεργ —ο οποίος ήταν, στην πραγματικότητα, στατιστικολόγος— ο Σουηδός διαθέτει κάποια χαρακτηριστικά στα οποία υπάρχει σχεδόν πάντα μια θετική και μια αρνητική πλευρά: ψυχροί αλλά ακριβοδίκαιοι, ζηλόφθονοι αλλά τίμιοι, μόνοι αλλά ανεξάρτητοι, συνεσταλμένοι αλλά περήφανοι.

Το πλέον εξέχον χαρακτηριστικό είναι ωστόσο η αγάπη για τη φύση, αυτή η συχνά διαπιστωμένη σουηδική λαχτάρα για ακατοίκητα δάση ελάτων και απόμερα ρυάκια. Αυτή η έντονη σχέση με τη φύση εξισορροπείται από μια ψυχρή στάση απέναντι σε άλλους ανθρώπους. Ο Σουηδός στερείται ενσυναίσθησης: «...εμείς οι Σουηδοί αγαπάμε και ενδιαφερόμαστε για τη φύση αλλά όχι για τους ανθρώπους».⁴ Κατά τον Σούντμπεργ, στον τελικό απολογισμό, μεγαλύτερη βαρύτητα

έχουν οι αρνητικές πλευρές: υπάρχει ένα έλλειμμα άνεσης και ευμάρειας στη Σουηδία, το οποίο αναγκάζει τους πολίτες να αφήνουν την πατρίδα τους και να αναζητούν την τύχη τους στη Βόρεια Αμερική (το έργο *Ο σουηδικός εθνικός χαρακτήρας* δημοσιεύτηκε ως παράρτημα μιας μεγάλης έρευνας για τις αιτίες της μετανάστευσης).

Η θλιβερή κριτική της σουηδικότητας από τον Σούντμπεργκ αποτελούσε κομμάτι μιας ευρύτερης αναζήτησης του εθνικού χαρακτήρα των Σουηδών στην ταραγμένη εποχή της αλλαγής του αιώνα, κατά την οποία έδιναν και έπαιρναν οι διαλύσεις ενώσεων κρατών και οι ορμητικές έφοδοι των εργατικών μαζών. Η αντίληψη ότι ο Σουηδός δυσκολευόταν να αναπτύξει στενές σχέσεις με άλλους ανθρώπους εξωραϊστηκε από πλήθος σχολιογράφων. Οι ίδιες ιδέες εκφράστηκαν, επί το ποιητικότερον, από τον Όσκαρ Λέβερτιν στο καταθλιπτικό ποίημά του «Ο λαός του Νίφελχαϊμ» («Folket i Nifelheim»), με το οποίο ανακoinώσε ότι:

Ο έρωτας δεν είναι λύτρωσης ψαλμοί
είναι μια πίκρα που τη μοιράζονται όλοι.
Περήφανοι άμα και ντροπαλοί
οι πιο καλοί τον κουβαλάνε μόνοι.⁵

Στις επόμενες δεκαετίες πολλοί δημοσιολόγοι θα ανέπτυσαν τη σκληρή άποψη, που γεννήθηκε στο τέλος του αιώνα, για τον σουηδικό έρωτα και τη σουηδική κοινότητα. Στο έργο *Εθνικά χαρακτηριστικά* (*Folklynnen*) από το 1915 (που έκανε 15 εκδόσεις), ο ιστορικός της τέχνης Καρλ Λαουρίν —όπως και ο Σούντμπεργκ— αντιτάσσει την αίσθηση για τη φύση στη γνώση για τον ανθρώπινο χαρακτήρα. Τον Σουηδό τον σπρώχνει στη φύση «η επιθυμία να είναι πέρα για πέρα αφέντης του εαυτού του», επιθυμία που αποτελεί έκφραση του «ανένδοτου ατομισμού» και της «ατίθασης λαχτάρας για ελευθερία». ⁶ Αυτό ισχύει ακόμη και για τους Σουηδούς που έχουν μεταναστεύσει

στη Βόρεια Αμερική. «Οι Σουηδοί είναι γνωστοί ατομικιστές. Ο ατομικισμός είναι ένα από τα εξέχοντα γνωρίσματα του χαρακτήρα τους», διάβαζε κανείς στο *The Swedish Race in America* του Έιμπραμ Όττου από το 1940.⁷

Κατά τη δεκαετία του 1920 οι συζητήσεις για τον σουηδικό εθνικό χαρακτήρα ήταν συχνά αρκετά αθώες από πολιτικής απόψεως: μάλλον προσφέρονταν περισσότερο ως υλικό για κοζερί και για λογοτεχνικούς στοχασμούς, παρά για θέματα ταυτότητας και εθνικού πεπρωμένου. Ειδικότερα η σύγκρουση ανάμεσα στην αγάπη για τη φύση και στην αγάπη για τον άνθρωπο αποτελούσε προσφιλές θέμα για ρηχότερες ερμηνείες. Στο βιβλίο του *Svenskt*,* ο γιατρός Γκότχαρντ Σέντερμπεργ, με βάση τις κλασικές διατυπώσεις του Χείντενσταμ για τις βραχίδια αλάνες της παιδικής ηλικίας, λέει ειρωνικά: «ελάχιστοι ισχυρισμοί είναι αληθέστεροι από αυτόν που λέει ότι ο Σουηδός αγαπάει τα βράχια της πατρίδας του. Ο λαός της πατρίδας του, ωστόσο, του δημιουργεί πολύ ανάμεικτα συναισθήματα».⁸

Η επιδείνωση της διεθνούς κατάστασης, και η αίσθηση του ευάλωτου που ταλάνιζε το μικρό αυτό έθνος κατά τη δεκαετία του 1930, καθιστούσε επιτακτικότερο το ερώτημα για την πορεία της σουηδικότητας. Λόγω της επικράτησης ενός ισχυρού πνεύματος συναγερμού, προβάλλονταν συχνά οι θετικότερες πλευρές: ο σουηδικός εθνικός χαρακτήρας συνδυάζει ελευθερία και υπακοή στους νόμους, και ένα ισχυρό πάθος για δικαιοσύνη μαζί με την ισχυρή αίσθηση για την αξία της ατομικής ελευθερίας.

Αλλά η στοχαστική αυτοκριτική συνεχίστηκε και κατά τη διάρκεια του πολέμου. Στο έργο *Σουηδικός εθνικός χαρακτήρας*

* Η κυριολεκτική μετάφραση είναι *Σουηδικό*, ίσως και το αδόκιμο *Σουηδικώς*, δηλαδή κατά σουηδικό τρόπο. Εννοείται προφανώς οτιδήποτε έχει σχέση με τις συνήθειες, τη συμπεριφορά και την ψυχολογία των Σουηδών.

(*Svensk Folkkaraktär*), του 1944, ακόμη και ο ψυχολόγος και επιθεωρητής σχολικής εκπαίδευσης Γκέοργκ Μπραντέλ εκκινεί από τη θέση του Σούντμπεργ ότι ο Σουηδός δεν διαθέτει ενσυναίσθηση και ενδιαφέρον για άλλους ανθρώπους· υπάρχει μέσα του κάτι πολύ επιφυλακτικό, το οποίο ο Μπραντέλ πίστευε ότι μπορούσε να το αποδώσει αποκλειστικά και μόνο με τη λέξη «ακαταδεξία»). Αλλά εκεί που θα περίμενε κανείς να τονίσει και μονόπλευρα τη λειψή ικανότητα του Σουηδού για κοινωνικότητα, ο Μπραντέλ υποστήριξε ότι αυτό το αντικοινωνικό γνώρισμα σ' ένα βαθύτερο επίπεδο είναι ριζωμένο στον «ισχυρό ατομικισμό» του Σουηδού. Ο Σουηδός χαρακτηρίζεται από μια αδήριτη ανάγκη να «νιώθει ελεύθερος και αυτόνομος», δίχως ασφυκτικούς κοινωνικούς δεσμούς. Αλλά αυτή η έντονη επιθυμία για ελευθερία δεν αποτελεί, κατά τον Μπραντέλ, ένα απολύτως θετικό γνώρισμα του χαρακτήρα.

Αντιθέτως, ανησυχούσε πολύ για το ότι η ανάγκη για ανεξαρτησία και για ελευθερία που έχει η σκανδιναβική φυλή ακολούθησε μια πορεία που απειλούσε την ύπαρξή της. Η χαμηλή γεννητικότητα, υποστήριζε, πρέπει να ήταν σκόπιμη και να οφειλόταν στην επιθυμία για ελεύθερη και ανεξάρτητη ζωή δίχως παιδιά και οικογένεια: «Η ανάγκη για προσωπική ελευθερία μπορεί να γίνει τόσο ισχυρή, ώστε να καταπιέζει σοβαρά την αίσθηση για ανθρώπινες κοινωνικές σχέσεις».⁹

«Η συνήθης: Μοναξιά»

Αμέσως μετά τον πόλεμο δημοσιεύτηκε μια περιεκτική συλλογή δοκιμίων με τίτλο *Το βιβλίο των κακών συνηθειών: Τα λάθη της κουλτούρας μας*, με τη συμβολή, μεταξύ άλλων, και του ιστορικού της λογοτεχνίας Στάφφαν Μπγιερκ και του συγγραφέα Σβεν Στόλπε. Ειδικά ο Μπγιερκ παραδίδει με δηκτικό τρόπο μια εικόνα του Σουηδού στη λογοτεχνία, η οποία έρχεται προς αρωγή των θέσεων του Μπραντέλ:

Η λογοτεχνία βρίθει από μελέτες για την έλλειψη αγάπης, για το κενό ανάμεσα σε άνδρα και γυναίκα. [...] Όλοι σχεδόν οι γάμοι στα βιβλία του Ούλε Χέντμπεργ είναι τέτοιου είδους ή καταλήγουν σ' αυτό. Ο άνθρωπος του καθήκοντος και ο άξεστος μικροαστός θα συνεργαστούν για να κάνουν τη ζωή φτωχότερη και για να παγώσουν τον αυθορμητισμό.¹⁰

Οι μαρτυρίες για την έλλειψη τρυφερών συναισθημάτων στους Σουηδούς είναι τόσο πολλές, παρατηρεί ο Μπγιερκ, ώστε αναγκάζεται κανείς να αναρωτηθεί μήπως δεν πρόκειται πραγματικά για έναν περιορισμό του ίδιου του εθνικού χαρακτήρα. Δεν είναι σπάνιο η αγάπη για τα ζώα να είναι μεγαλύτερη από την αγάπη για τον άνθρωπο. Ο Μπγιερκ μάς παραπέμπει στον Ίβερ Λου-Γιούχανσον: «Οι Σουηδοί είναι ένας παράξενος λαός που δείχνει μεγάλη προθυμία για την προστασία των ζώων και της φύσης αλλά, για να λέμε την αλήθεια, δεν δείχνει κανένα ενδιαφέρον για τους ανθρώπους».¹¹

Ο τόνος αυτοκριτικής στο *Βιβλίο των κακών συνηθειών*, ωστόσο, θα μετριαστεί —αλλά δεν θα εξαφανιστεί— στα χρόνια όπου βρίσκεται στο αποκορύφωμά του το κράτος πρόνοιας, από τη δεκαετία του 1950 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Το ζήτημα της έλλειψης αγάπης ήρθε μάλλον στο προσκήνιο από ξένους παρατηρητές και ερευνητές που επισκέφθηκαν τη Σουηδία για να μελετήσουν το επιτυχημένο κοινωνικό κράτος πρόνοιας. Κατά τη βασανιστική περιήγησή του στη Σουηδία, στη δεκαετία του 1960, ο Άγγλος Τζωρτζ Ουώλτον Σκοτ γνώρισε μια καταθλιπτική και μοναχική χώρα στην άκρη της Ευρώπης:

Οι Σουηδοί είναι ένας σιωπηλός λαός, χαμένοι στη ζωή της πόλης. Η βαρετή εικόνα και η πνευματική απομόνωσή τους κάνουν μια πόλη σαν τη Στοκχόλμη να μοιάζει με λευκή κουκκίδα στον χάρτη της ανθρώπινης κοινότητας. Ο τρόπος με τον οποίο φέρονται δημοσίως οι άνθρωποι είναι απαίσιος, άνθρωποι που διαγκωνίζονται στα τραμ και πέφτουν ο ένας πάνω στον άλλο στα πεζοδρόμια δίχως να ζητούν συγγνώμη. Οι Σουηδοί δεν μπόρεσαν να

προσαρμοστούν στη ζωή της πόλης, και δεν έχουν συνηθίσει την πολυκοσμία.¹²

Ένας άλλος Άγγλος, ο Πωλ Μπρίττεν Όστιν, έμοιαζε να κλίνει περισσότερο προς τις απόψεις του Σούντμπεργ περιγράφοντας τη σουηδική κουλτούρα: «Οι Σουηδοί εκτιμούν και ενδιαφέρονται περισσότερο για τη φύση παρά για τους άλλους ανθρώπους». Αυτό, υποστήριζε ο Όστιν, είχε και την καλή του πλευρά: την αυτονομία και μια ικανότητα να απολαμβάνουν τη φύση μόνοι τους. Ήταν όμως και αρνητικό, καθώς οδηγούσε σε απομόνωση και μοναξιά, και αποτελούσε «ένα τεράστιο σουηδικό ζήτημα αυτή η οδυνηρή και πανταχού παρούσα αντιστοιχισή με τον σουηδικό σοσιαλισμό». Προς επίρρωση της ανάλυσής του έφερε παραδείγματα από τη σουηδική κουλτούρα, και μάλιστα από τις ταινίες του Ίνγκμαρ Μπέργκμαν. Πρόβαλε την αρχέτυπη μπεργκμανική φιγούρα του Ίσακ Μποργ, ο οποίος στην ταινία *Άγριες φράουλες* ρωτάει τον Ανακριτή ποια τιμωρία θα του επιβληθεί επειδή απομακρύνθηκε από τους ανθρώπους. «Η συνήθης: Μοναξιά», έρχεται η απάντηση.¹³

Ο Όστιν εμπνεύστηκε επίσης από ένα αμφιλεγόμενο βιβλίο που εκδόθηκε στις ΗΠΑ το 1964, το *Αυτοκτονία και Σκανδιναβία (Suicide and Scandinavia)*. Ο συγγραφέας Χέρμπερτ Χέντιν υποστήριζε ότι οι Σουηδοί γαλουχούνται, εξ απαλών ονύχων, στην ανεξαρτησία και στην αντίληψη ότι σημαντικότερη για την ολοκλήρωση του εαυτού τους είναι μάλλον η εργασία παρά οι κοινωνικές σχέσεις. Επρόκειτο για βαθιά ριζωμένες πρακτικές κουλτούρας που αντικατοπτρίζονταν τόσο σε κοινωνικούς θεσμούς όσο και σε ξεχωριστές προσωπικότητες, ένας τρόπος θεώρησης χαρακτηριστικός για τη σχολή κουλτούρας και προσωπικότητας που εκπροσωπούσε ο Χέντιν. Η ανάλυση αυτή οδήγησε τελικά τον Όστιν στην υπόθεση ότι πολλά από εκείνα που εκλαμβάνονταν ως πολύ σύγχρονα —όπως για παράδειγμα η πολιτική ισότητας— ήταν κατά βάθος η ιδεολογική έκφραση μιας βαθιά ριζωμένης ψυχολογικής τάσης.¹⁴

Ο Χέντιν και ο Ώστιν ερμήνευαν «την παράξενη, αυτοαπομονωτική συμπεριφορά των Σουηδών» ως απολύτως ριζωμένη σε ό,τι ο Ώστιν θεωρούσε ως μια «συγκεκριμένη ανικανότητα της Σουηδής μητέρας», και το οποίο ο Χέντιν, πιο γενικευμένα, προσπαθούσε να αναγάγει στη σουηδική πρακτική για την ανατροφή των παιδιών.¹⁵ Πίστευαν ότι είχαν ανακαλύψει ένα αντιπροσωπευτικό σουηδικό πρότυπο που χαρακτηριζόταν από τον πρώιμο χωρισμό μητέρας–παιδιού και συνάμα από την προτροπή για αυτάρκεια και ανεξαρτησία ακόμη και από πολύ μικρή ηλικία.

Αυτά επηρέασαν τη σουηδική οικογενειακή πολιτική, διασαφήνιζε ο Χέντιν:

Αν για παράδειγμα οι Σουηδοί χτίζουν όλο και περισσότερους παιδικούς σταθμούς για χάρη των εργαζόμενων γυναικών, δεν σημαίνει ότι πιστεύουν πως φτιάχνουν πολύ καλύτερους πολίτες χωρίζοντας τις μητέρες από τα παιδιά. Έχει να κάνει με το γεγονός ότι το σουηδικό κράτος ανταποκρίνεται στις ανάγκες και στις πιέσεις των γυναικών, επειδή αυτές θέλουν να επιστρέψουν στη δουλειά το συντομότερο δυνατόν μετά τη γέννα.¹⁶

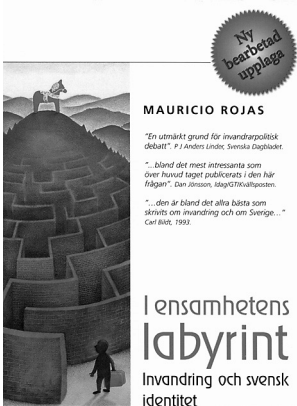
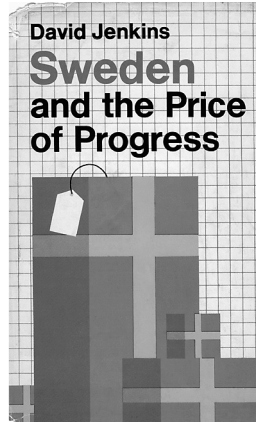
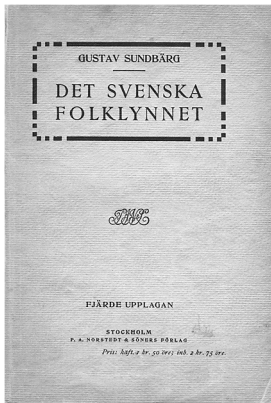
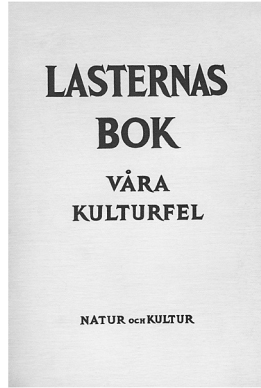
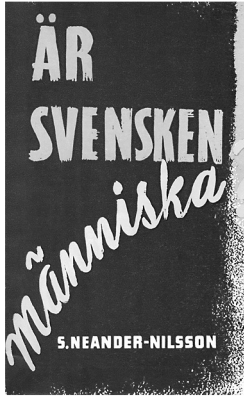
Μεταγενέστερες μελέτες, στις δεκαετίες του 1980 και του 1990, ανέδειξαν, μέσα από μια συγκριτική προσέγγιση, πόσο πολύ εκτιμούσαν οι Σουηδοί αξίες όπως η ανεξαρτησία και η αυτονομία. Σύμφωνα με τον Όκε Ντάουν —ο οποίος το 1989 δημοσίευσε μια μελέτη με τον τίτλο *Σουηδική νοοτροπία (Svensk mentalitet)*— αυτό είναι πρόδηλο όταν μελετά κανείς τρόπους ανατροφής και παιδαγωγικής. Εκείνο που είναι αυτονόητο στη Σουηδία —ότι, για παράδειγμα, η έννοια «κοινωνική ικανότητα [ή επάρκεια]» σημαίνει στη χώρα αυτή «την ικανότητα των παιδιών να τα βγάζουν πέρα μόνα τους»— είναι εντελώς ξένο για τη Νότια Ευρώπη, όπου δυσκολεύονται να φανταστούν ότι μπορεί ένα παιδί να είναι ευτυχισμένο έξω από το πλαίσιο της οικογένειας.¹⁷ Ο εθνολόγος Καρλ-Ούλοφ Άρνστμπεργ έκανε μια παρόμοια ανάλυση σε μια συλλογή δοκιμίων με τίτλο

Τυπικά σουηδικό (Typiskt svenskt), στην οποία μεταξύ άλλων ανέδειξε τον δημόσιο διάλογο γύρω από τον έλεγχο εισοδήματος για κοινωνικές παροχές σε σχέση με το εισόδημα των παιδιών. Μια συνήθης αντίδραση είναι να εκφράζει κανείς τη δυσανεξία του για το ότι αυτές οι αποδοχές συνυπολογίζονται στα συνολικά έσοδα της οικογένειας και υπονομεύουν, συνεπώς, την αίσθηση αυτονομίας των νέων.¹⁸

Ακόμη και στο πλαίσιο των συγκριτικών ερευνών για τις οικογένειες έχει παρατηρηθεί η μεγάλη εκτίμηση που τρέφουν οι Σουηδοί για την ανεξαρτησία. Στην ανθολογία *Αυτονομία και εξάρτηση στην οικογένεια (Autonomy and Dependence in the Family, 2002)*, Σουηδοί και Τούρκοι ερευνητές συνέκριναν το πώς βλέπουν οι άνθρωποι την εξάρτηση μεταξύ των μελών της οικογένειας. Σύμφωνα με την Ελίζαμπεθ Εζνταλγκά, η Σουηδία χαρακτηρίζεται από μια ισχυρή προτίμηση για ατομική αυτονομία, της οποίας τα θεσμικά θεμέλια διαμορφώνονται από προγράμματα πρόνοιας που χρηματοδοτεί το κράτος.¹⁹ Αλλά το ίδιο πρότυπο συναντάμε ακόμη και στην οικονομική ζωή της χώρας, λέει ο Λένναρτ Στρίντσμπεργ. Η συγκριτική του ανάλυση ανάμεσα σε Αμερικανούς και Σουηδούς επιχειρηματίες τον οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η προσπάθεια για ανεξαρτησία είναι σημαντικότερη για τη δεύτερη ομάδα:

Στις ΗΠΑ, η μεγάλη περιουσία είναι πολύ σημαντικότερη απ' ό,τι στη Σουηδία, και στη Σουηδία η προσωπική ανεξαρτησία είναι σημαντικότερη απ' ό,τι στις ΗΠΑ. Το 1988 έγινε μια μελέτη για τα επικρατέστερα κίνητρα των επιχειρηματιών σε 11 χώρες. Στη Σουηδία το κυρίαρχο ήταν η ανεξαρτησία, η επιθυμία να αποφασίζει κανείς μόνος του.²⁰

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, με τη μετατροπή της Σουηδίας σε έθνος μεταναστών, διατυπώθηκαν παρατηρήσεις και έγιναν αναλύσεις από παρατηρητές που είναι μεν γεννημένοι σε άλλη κουλτούρα, διαθέτουν ωστόσο πλούσιες και βαθιές

Εκατό χρόνια σουηδικότητας.

εμπειρίες από μια καθιερωμένη σουηδικότητα. Απασχολεί όμως κι αυτούς το θέμα του παράδοξου ατομισμού των γηγενών κατοίκων της χώρας. Στο βιβλίο του *Ο λαβύρινθος της μοναξιάς* (*I ensamhetens labyrint*) ο ιστορικός της οικονομίας και βουλευτής Μαουρίσιο Ρόχας περιγράφει, μιλώντας για τη μεταναστευτική πολιτική, πόσο δύσκολο είναι να αποκωδικοποιήσει κανείς τα σουηδικά κοινωνικά πρότυπα:

Ο νόμος του Γιάντε (Jante)* δεν επινοήθηκε για χωρατό· αποτελεί το ιδεολογικό συνδετικό υλικό της κοινότητας, τους όρους και την αναγκαία προϋπόθεση για το κοινοτικό πνεύμα. Το αποτέλεσμα είναι ένας ιδιαίτερος συνδυασμός μιας πολύ ισχυρής στάσης υπέρ της περιφρούρησης της ελευθερίας και του προσωπικού χώρου, και ένας εξίσου ισχυρός περιορισμός που εφαρμόζεται στην κοινότητα και ο οποίος θέτει τα όρια και το πλαίσιό της, αλλά και που λειτουργεί παράλληλα και ως εγγυητής της εν λόγω ελευθερίας. Πρόκειται για μια ισορροπία ανάμεσα στη δημόσια συλλογικότητα και στον ιδιωτικό ατομικισμό, ανάμεσα στο συλλογικό πνεύμα και στον καθορισμό των ορίων της ατομικής επικράτειας, ισορροπία που δύσκολα μπορεί να τη χειριστεί και να την κατανοήσει ένας ξένος.²¹

Στο ίδιο πνεύμα, η εφημερίδα *Σβένσκα Νταγκμπλάντετ* (*Svenska Dagbladet*) δημοσίευσε, την άνοιξη του 1988, μια σειρά άρθρων με τον γενικό τίτλο «Ο παράξενος Σουηδός». Είχε απευθυνθεί, κυρίως, στους «ξένους που μένουν στη χώρα μας» και τους ρωτούσε τι είναι αυτό που χαρακτηρίζει τον Σουηδό. Οι λεζάντες κάτω από τις φωτογραφίες των συνεντευξιαζόμενων μεταναστών συμπύκνωναν το βασικό μοτίβο της εικόνας

* Σύνολο κανόνων συμπεριφοράς εκ των οποίων ο πρώτος λέει ότι δεν θα πρέπει να πιστεύεις ότι είσαι κάποιος σημαντικός. Έλκει την καταγωγή του από το μυθιστόρημα του Δανονορβηγού συγγραφέα Άξελ Σαντεμύσε με τίτλο *Ένας φνιάς πέφτει πάνω στα χράρια του* (*En flygtning krydser sit spor*), όπου περιγράφεται μια φανταστική κοινωνία που ονομάζεται Γιάντε.

που είχαν για τη Σουηδία: «Ακατανόητη ανάγκη για μοναξιά», «Δυσπρόσιτοι στοχαστές της ζωής», «Ακραίοι ατομικιστές», «Τυπικοί και συστηματικοί». Ή ρώτησαν επίσης μια ξένη πώς θα συνόψιζε με έναν ορισμό το σουηδικό παράδοξο: «Μια απίστευτα ατομικιστική κοινωνία στην οποία είναι κανείς ταυτόχρονα υπερβολικά εξαρτημένος από το κράτος. Πώς μπορεί κανείς να συστεγάξει δύο τόσο διαφορετικούς τρόπους θεώρησης;».²²

Σε μια άλλη σειρά άρθρων στην εφημερίδα *Nytänkens Nyheter* (*Dagens Nyheter*), το φθινόπωρο του 2005, στα οποία εξετάστηκε η έλλειψη κοινωνικών επαφών ανάμεσα σε ξένους και γηγενείς, τέθηκε προς συζήτηση και η μεγάλη δυσaréσκεια για το πόσο ακοινωνητοί είναι οι Σουηδοί. Αλλά οι μετανάστες που είχαν ζήσει πολλά χρόνια στη Σουηδία τόνιζαν επίσης ότι δεν εξαλάμβαναν τη συμπεριφορά αυτή ως προσωπική προσβολή: οι Σουηδοί, γενικώς, δεν συναναστρέφονταν και πολύ με άλλους εκτός οικογένειας. Ένας από τους ερωτηθέντες έλεγε ότι στην πατρίδα του, όπου πολλοί έχουν δικές τους επιχειρήσεις και καταστήματα για να βγάζουν τα προς το ζην, ο ευρύς κύκλος γνωριμιών αποτελεί απόλυτη ανάγκη. Στη Σουηδία τα καταφέρνει κανείς ούτως ή άλλως· γεγονός που έχει ένα, τουλάχιστον, πλεονέκτημα: «Αν ένας Σουηδός θέλει να είναι φίλος μου, γνωρίζω σίγουρα ότι αυτός ή αυτή με θεωρούν πραγματικό φίλο. Δεν με κάνουν παρέα για να πουλήσουν κάτι».²³

Κοινωνική αντικοινωνικότητα

Υπάρχει ένα κοινό, αν και ενίοτε υπόρρητο ζήτημα σ' αυτές τις αναλύσεις περί σουηδικότητας: ένας ατομικισμός που έχει, κυρίως, να κάνει με τη θέληση για ανεξαρτησία, και ο οποίος άλλοτε εξυψώνεται σε μια μεγαλόφρονα επιθυμία για ελευθερία και άλλοτε στηλιτεύεται ως έκφραση παθολογικής ακοινωνησίας. Οι εθνικές αρετές και τα εθνικά ψεγάδια, όπως το διατύπωσε ο

Λούντβιγκ Νούρντστρεμ με ύφος ρομαντισμού της εποχής των Βίκινγκς, αποτελούν ένα μείγμα «ήλιου και πάγου που αναπτύσσεται και αναμειγνύεται συνεχώς».²⁴

Η αμφιθυμία ενώπιον της επιλογής μεταξύ ατόμου και συνόλου δεν είναι, βεβαίως, αποκλειστικά ιδιαιτερότητα των Σουηδών. Στη βάση της βιβλιογραφίας για τον εθνικό χαρακτήρα υπάρχει το υπαρξιακό δίλημμα του ανθρώπου: να επιλέγει μεταξύ ελευθερίας και κοινότητας — ένα πανταχού παρόν θέμα στη Δυτική παράδοση, από τον Όμηρο μέχρι τους Σοπράνος.

Αν διαβάσει κανείς όσα έχουν γραφτεί για τον σουηδικό εθνικό χαρακτήρα έχοντας κατά νου, όπως ο Καντ, την αντικοινωνική κοινωνικότητα, διακρίνει ένα πολιτικό πρότυπο που διαφέρει από τις συνήθειες εθνολογικές και ιστορικές ερμηνείες της νοοτροπίας. Υπάρχει κάθε λόγος να τηρεί κανείς επιφυλακτική στάση απέναντι σε αναπόδεικτες θεωρίες περί σταθερού εθνικού χαρακτήρα, ακόμη και όταν εκφράζονται με όρους κοινωνικής ανθρωπολογίας. Αλλά αν αφαιρέσουμε όσο περισσότερες κανονιστικές αποφάνσεις μπορούμε για το ποιες ιδιότητες είναι καλές και ποιες κακές, όλον τον αυτάρεσκο εθνικισμό και το βαθύ μίσος για τη Σουηδία, απομένει πάλι το γεγονός ότι έχουμε μια βιβλιογραφία για τη σουηδικότητα η οποία πεισματικά —σχεδόν φρενιασμένα, θα λέγαμε— επεξεργάζεται την καντιανή αντίφαση μεταξύ ατόμου και κοινότητας: τη βούληση να γίνονται τα πάντα με τον δικό μας τρόπο, την παρόρμηση να συνενωνόμαστε με τους ομοειδείς μας.

Η βιβλιογραφία για τον σουηδικό εθνικό χαρακτήρα μεταφέρει μια προβληματική και δυνητικά ηρωικοτραγική ιστορία. Η ιδανική κατάσταση για τον Σουηδό είναι να ζει σαν άλλος Ροβινσώνας Κρούσος στη φύση, ως ανεξάρτητο άτομο, ελεύθερο από την αμοιβαία εξάρτηση και το συλλογικό ενδιαφέρον που απαιτεί η συμβίωση με άλλους ανθρώπους. Αλλά αυτό δεν είναι εφικτό. Η αδιάσπαστη συνέχεια της σουηδικής κουλτούρας και του σουηδικού έθνους απαιτεί να ξεπεράσουν οι μοναχικοί

κάτοικοι της Σουηδίας τη μοναξιά τους και τη λαχτάρα τους για ελευθερία, και να συνενωθούν για να σφυρηλατήσουν τους κοινωνικούς δεσμούς που προϋποθέτει μια λειτουργική κοινωνία. Σ' αυτά υπάρχει μια φαινομενικά άλυτη σύγκρουση: είτε θα εγκαταλείψει ο Σουηδός τη φύση του και θα συμμορφωθεί με τις απαιτήσεις της κοινωνίας, είτε θα συνεχίσει μια αναποτελεσματική προσπάθεια για ανεξαρτησία, στο πλαίσιο της οικογένειας και της κοινότητας μια προσπάθεια που μπορεί να τον οδηγήσει στον αλκοολισμό και στη βαθιά μελαγχολία.

Η λύση που προτείνει ο Καντ για τη σύγκρουση αυτή είναι ένα κοινωνικό συμβόλαιο, μια έννομη συμφωνία που ρυθμίζει τη σχέση ατόμου και κοινωνικού συνόλου. Και θα υποστηρίξουμε ότι αυτή είναι η απάντηση στο τραγικό δίλημμα που διατυπώνει η βιβλιογραφία για τον εθνικό χαρακτήρα των Σουηδών. Κι επειδή δίνουμε πολλά ονόματα σε πράγματα που αγαπάμε, έτσι δώσαμε και στο σουηδικό κοινωνικό συμβόλαιο πολλά ονόματα: *folkhem* [φόλκχεμ],* σουηδικό μοντέλο, σοσιαλδημοκρατικό κράτος πρόνοιας. Αλλά κατά βάση, όλες αυτές οι έννοιες περιγράφουν την ντόπια θεσμική λύση στο πρόβλημα της αντικοινωνικής κοινωνικότητας του ανθρώπου, η οποία εφαρμόστηκε σε μια μικρή χώρα μιας απόμερης γωνιάς της Βόρειας Ευρώπης.

Δεν υποστηρίξουμε ότι η εν λόγω λύση είναι μοναδική· εξάλλου ο προβληματισμός είναι καθολικός και υπάρχουν σίγουρα ανάλογες λύσεις και σε άλλες χώρες. Αλλά, καταπώς θα φανεί κι από την επιχειρηματολογία μας στο ανά χείρας βιβλίο, η σύγκρουση ανάμεσα στην ανεξαρτησία και στην κοινότητα

---

* Έτσι ονομάστηκε το σύστημα της Σουηδίας, στη βάση ενός σοσιαλδημοκρατικού συνθήματος από τη δεκαετία του 1920 και μετά. Μια περιφραστική εξήγηση θα μπορούσε να ήταν *μια πατρίδα (ένα σπίτι) για τον λαό*. Στην ουσία, μπορεί να ερμηνευτεί μόνον ως «κοινωνία με ένα πολύ καλά οργανωμένο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας».

τοποθετείται σε άκρως εξέχουσα θέση στις συζητήσεις για τα ιστορικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά των Σουηδών· γεγονός που, με τη σειρά του, οδηγεί σε πλήθος θεσμικές λύσεις στο σουηδικό κράτος πρόνοιας, οι οποίες είναι προσαρμοσμένες σε τέτοιο βαθμό, ώστε να εγγυώνται την ανεξαρτησία μεταξύ των πολιτών — όπως ακριβώς οι ευθυτενείς κορμοί του καντιανού δάσους που βρίσκονται σε κατάλληλη απόσταση μεταξύ τους για να επιτρέπουν στον λαμπερό ήλιο του Διαφωτισμού να φτάνει μέχρι την πυκνή βλάστηση κάτω από αυτούς. Και με τούτα, στρέφουμε την προσοχή μας από τις προκλητικές για τη σκέψη, αλλά σίγουρα ευρηματικές, περιγραφές στους ακμαιότερους και πιο θεμελιώδεις θεσμούς της σουηδικότητας: το κράτος, τους νόμους και τις εσωτερικές σχέσεις ανάμεσα στους πολίτες.